

Danijel Sinani¹Filozofski fakultet
Univerziteta u Beogradu

TIPOLOGIJE RELIGIJSKIH ORGANIZACIJA²

Apstrakt: U radu je predstavljen kratak pregled najznačajnijih pokušaja klasifikovanja religijskih organizacija. Prikazani su počeci bavljenja ovim problemom na osnovu rada Vebera i Trelča, kao i kasnije razrade i dopune osnovnih koncepata od strane različitih autora. Predstavljene su tipologije koje su ponudili Roj Volis, Brajan Vilson, Gordon Melton i Kristofer Partridž, prodiskutovane su pozitivne karakteristike ali i nedostaci ovih tipologija kao i mogućnosti i dometi klasifikovanja religijskih koncepata uopšte.

Ključne reči: religijski koncepti, verske zajednice, tipologija, kriterijumi klasifikacije.

Postojanje alternativnih religijskih ideja na Zapadu nije nova pojava. Razlike u učenjima i tumačenjima, a samim tim i odvajanje i nastajanje novih religijskih grupacija, pratili su hrišćanstva gotovo od njegovog nastanka. Crkveni sabori i ključni datumi u istoriji hrišćanstva svedoče o sukobima ideja i razilaženjima struja i škola u razumevanju "Božije reči" ali i o načinima organizovanja i njihovog sprovođenja u delo među sledbenicima. Fragmentacija hrišćanstva i pojava novih, neuobičajenih religijskih ideja na prelazu iz XIX u XX vek na Zapadu motivisala je brojne teologe da se posvete pisanju o ovim fenomenima i upozore svoje pastve na "duhovnu pošast" koja se nad njih nadvila. Međutim, bilo je potrebno još nekoliko decenija kako bi se u polemiku o verskim organizacijama uključili i akteri iz krugova društvenih i humanističkih nauka.

U daljem radu biće predstavljeni najznačajniji koncepti nekoliko autora i rezultati pokušaja klasifikovanja širokog spektra religijskih organizacija. Razmotriće se dometi njihovih tipologija, kao i pitanja i problemi koji prate gotovo svaki pokušaj klasifikovanja religijskih koncepata.

Kada govorimo o dosadašnjim značajnijim pokušajima da se uvede red i sistem u bavljenje verskim organizacijama, nemoguće je ne započeti razmatranje radom Maksa Vebera, koji je svojim idejama postavio temelje sociolo-

¹ dsinani@f.bg.ac.rs

² Tekst je rezultat rada na projektu *Kulturni identiteti u procesima evropske integracije i regionalizacije* br. 147035, koji u potpunosti finansira Ministarstvo za nauku i tehnološki razvoj RS.

Tipologije religijskih organizacija

škog istraživanja onoga što je, kako će se kasnije shvatiti, prilično nesrećno nazvano "sektaštvo".

Naime, Veber je jedan od utemeljivača distinkcije crkva – sekta, koja je dominirala sociološkom mislju decenijama, a nisu retki autori koji svoja istraživanja i dalje baziraju na ovom konceptu. U pojedinim situacijama, potencijalno analitički operativna ali i sa ograničenim rokom trajanja, ova tipologija je izvršila značajan uticaj na veliki broj autora koji su se uključivali u istraživanje verskih organizacija.

U maniru svojih idealnih tipova, Veber je formulisao principijelnu razliku između crkve i sekte. Prema njegovom mišljenju crkva je institucija kojoj se pripada samim činom rođenja i za članstvo nisu potrebne bilo kakve posebne kvalifikacije - pripadništvo crkvi je sveopšte. Ova institucija poseduje specifičnu moć u društvu te je stoga bliska političkim udruženjima. Ova moć, koju Veber naziva "hijerokratskom", počiva na činjenici da crkva poseduje monopol nad religijskim simbolima i u mogućnosti je da svojim vernicima uskrati njihovo korišćenje.

S druge strane, Veber smatra da je članstvo u sektu ekskluzivno, odnosno, pripadanje sektu je dobrovoljan čin ali je neretko za njega potrebno ispuniti i određene uslove. Ovi uslovi najčešće podrazumevaju zadovoljavanje određenih etičkih parametara ali i dokaz o privrženosti veri. Po Veberovom mišljenju, članstvo u sektu se najčešće ne ostvaruje rođenjem već joj se pristupa po sopstvenoj želji i odluci.

Međutim, sekte u najvećem broju slučajeva teže da prerastu u crkve, i ovde dolazimo do jednog od značajnijih koncepata u Veberovoj teoriji, ideji o "rutinizaciji harizme". Naime, Veber je smatrao da u sektu specifičnu harizmu, koja je od posebnog značaja za formiranje i održavanje organizacije, poseduje sam lider verske sekte, dok je u crkvi harizma vezana za položaj a ne za specifičnu ličnost. Tako je, na primer, nosilac harizme u pokretu "Hram naroda" bio njegov osnivač Džim Džons ili u Unifikacionoj crkvi Sun Mjung Mun, dok je harizma u rimokatoličanstvu, na primer, vezana za papsku titulu i njena nadležnost, bez obzira da li je u zvanju pape Jovan Pavle II ili Benedikt XVI. Vremenom, harizma pripisana pojedincu postaje deo njegovog položaja i prenosi se na naslednike na vodećem položaju. Harizmatični autoritet se menja u tradicionalni ili pravno-racionalni, što je jedna od pretpostavki za prelazak organizacije tipa sekte u organizaciju tipa crkve (Weber, 1965; 1973).

Veberov osnovni koncept je prihvatio i dalje razvio naredni značajni autor koji se bavio tipovima verskih organizacija, nemački protestantski teolog, istoričar, sociolog i filozof religije Ernst Trelč.

Razmatrajući hrišćanstvo – i to, uglavnom, zapadnoevropsko, u pet etapa od I do XVIII veka, Trelč je u ranom hrišćanstvu prepoznao dve tradicije. Za prvu bi se moglo reći da je bila radikalna, da je isticala značaj zajednice slobodnih vernika i njihovih težnji da ostvare hrišćanske vrednosti bez obzira na ostatak

društva. Druga je bila konzervativna, organizovana zajednica koja je koristila postojeće institucije društva kako bi promovisala i ostvarila svoje interese.

Prema Trelčovom mišljenju, ove dve tendencije iz perioda ranog hrišćanstva najbolje predstavljaju razliku između sekte i crkve. Tako, sekta neguje ličan i neposredan odnos između svojih članova i teži ostvarenju unutrašnjeg savršenstva. Prema spoljašnjem svetu, uključujući državu i društvo, sekta zauzima nezainteresovan ili čak neprijateljski stav i često teži da ga zameni novim tipom društva. Trelč smata da se članstvo sekti regrutuje iz nižih, siromašnih ili na bilo koji način ugnjetavanih i marginalizovanih društvenih slojeva. Za razliku od sekte, crkva je konzervativna institucija koja prihvata svetovno ustrojstvo i, koristeći državu i vladajuće slojeve, pokušava da ostvari vlast nad najširim narodnim masama. U tom smislu, crkva postaje sastavni deo društvenog sistema ali, u isto vreme, i zavisna od vladajućih klasa. Crkva, po Trelčovom mišljenju okuplja uglavnom pripadnike srednjih i vladajućih slojeva. Trelč smatra da sekte nastaju, pre svega kao izraz bunta prema tendenciji crkve da monopolizuje svete tajne i božansku milost ali i zbog uverenja da crkva u svojoj simbiozi sa državom pomaže ostvarivanju interesa i ciljeva vladajućih klasa. Međutim, i po Trelčovom mišljenju, razvoj sekti se kretao u pravcu organizacije tipa crkve u cilju ostvarivanja opšteg ideala, što je uključivalo i vlast nad narodnim masama i državom.

Trelč smatra da treći tip organizacije predstavljaju mistični pokreti u kojima dominira ideja ličnog i unutrašnjeg doživljaja božanskog, odnosno, potencira se značaj ideja a ne veroispovednih rituala i običaja. Nastanak ovih pokreta Trelč vezuje za srednjevekovne gradove a njihove pristalice vidi u srednjim i imućnijim klasama (Troeltsch, 1931).

Veberovu i Trelčovu koncepciju o distinktivnosti crkve i sekte dopunio je Helmut Ričard Nibur, jedan od vodećih američkih protestantskih teologa XX veka, koji je dodajući u ovu tipologiju pojam denominacije zaokružio "tipološko trojstvo" koje je dugi niz godina značajno uticalo na mnoge proučavaoce verskih organizacija i bilo polazna osnova, često i cilj, mnogih istraživanja. Nibur je relaciju crkva – sekta posmatrao kao dva pola svojevrsnog kontinuuma, a svoj rad je bazirao na praćenju dinamike kojom su se različite grupacije kretale duž njega. Denominacija je praktično posmatrana kao prelazni oblik između sekte i crkve. Ukratko, denominacija se po Niburovom mišljenju od crkve razlikuje po tome što nema univerzalističkih ambicija u smislu okupljanja celokupnog stanovništva oko svog učenja, dok se od sekte razlikuje zato što poseduje sveštenstvo, ne monopolizuje pravo na istinu već koegzistira s drugim verskim grupacijama i predstavlja ugledan oblik verskog organizovanja uglavnom srednjih slojeva društva (Niebuhr, 1957).

Razradu tipologije sekta – crkva, ponudio je i Hauard Beker (Becker, 1932), koji je pomenute osnovne pojmove podelio u po dve kategorije i tako dobio če-

Tipologije religijskih organizacija

tvoročlani niz: kult – sekta – denominacija - eklezija³. Nadovezavši se na Beke-
ra, Džon Milton Jinger je njegova četiri tipa verskih organizacija proširio na šest
i na taj način je dobio šemu koju čine kult – sekta – etablirana sekta – denomi-
nacija – univerzalna crkva (Yinger, 1946). Jinger je svoju tipologiju razradio
dodatnim razmatranjem potencijalnog odnosa sekta prema društvenom sistemu,
zaključivši da one mogu da ga prihvataju, izbegavaju ili ispoljavaju agresiju
prema njemu. Jingerov rad je bio od posebnog značaja pošto je usmerio težište
istraživanja ka tipovima sekta i formiranjima klasifikatornih sistema.

No, pre nego što pređemo na uže specifikovane tipologije verskih organi-
zacija, interesantno je razmotriti i šeme koje su predložili Roland Robertson i
Roj Volis.

Naime, Robertson verske organizacije svrstava u četiri kategorije koje su
određene na osnovu dve grupe karakteristika (Robertson, 1970). Prvu grupu
predstavlja "samozamišljena legitimnost" što je sintagma koju Robertson kori-
sti kako bi opisao stav koji grupa zauzima prema pitanju posedovanja mono-
pola nad "istinom". Tako, pluralistička legitimnost karakteriše religijske gru-
pacije koje priznaju pravo na spoznaju krajnje istine i drugim verskim grupa-
ma, dok jedinstvena legitimnost karakteriše religijske grupacije koje polažu
apsolutno i isključivo pravo na nju. Drugu grupu karakteristika predstavlja vr-
sta članstva koje je tipično za svaku posmatranu religijsku grupu. Članstvo
može biti otvorenog tipa, koje podrazumeva opšte i bezuslovno pripadanje ili
zatvorenog tipa, što bi podrazumevalo da organizacija zahteva ispunjenje od-
ređenih uslova i proveru podobnosti potencijalnih članova.

Prema tome, Robertson smatra da je sekta religijska grupacija koja pretpo-
stavlja jedinstvenu legitimnost i zatvoreno članstvo, crkva jedinstvenu legi-
timnost i otvoreno članstvo, institucionalizovana sekta pluralističku legiti-
mnost i zatvoreno članstvo, dok denominacija pretpostavlja pluralističku legi-
timnost i otvoreno članstvo.

Jedan od najznačajnijih napredaka u ovakvoj tipologiji predstavlja činjeni-
ca da se više ne podrazumeva jednolinijski razvoj od sekta, preko denomi-
nacije prema organizaciji tipa crkve, već se sugerije da se on može kretati i u su-
protnim smeru, da pojedine organizacije često ostaju u kategoriji u kojoj su se
i pojavile na religijskoj sceni, te da neke organizacije od samog početka imaju
karakteristike denominacije a nisu se u njih razvile iz stadijuma sekta.

Sličan pristup Robertsonovom primenio je i Roj Volis, s tim što je on ka-
rakteristike vezane za otvorenost/zatvorenost u odnosu na članstvo zamenio
karakteristikama predstavljenim kao uglednost/devijantnost, a institucionali-
zovanu sektu je zamenio kategorijom "kult" (Wallis, 1975).

³ Eklezija predstavlja organizaciju tipa crkve koja za razliku od ove ne uspeva da
obezbedi apsolutnu pripadnost svih članova društva, tj. u manjoj meri prožima jedno
društvo.

Međutim, od daleko većeg značaja je kasnija Volisova podela novih religijskih pokreta na tri grupe na osnovu stava koji ovi pokreti zauzimaju prema spoljnjem svetu, odnosno društvenom okruženju (Wallis, 1984).

Volis, naime, razlikuje *pokrete koji odbacuju svoje društveno okruženje, pokrete koji prihvataju svoje društveno okruženje i pokrete koji se prilagođavaju svom okruženju*.

Prvoj grupi pripadaju pokreti koji vide društveni sistem kao potpuno odmetnut od "Božijeg plana" i smatraju da je čovečanstvo izgubilo kontakt s Bogom u trci za materijalnim stvarima. Životna sredina je zagađena, društvo ogrezlo u grehove i konflikte, vladaju ljubomora, zavist i očaj. Ovakve grupacije proklinju moderno, industrijalizovano društvo i njegove vrednosti - pre svega one vezane za uspeh pojedinca u potrošačkim terminima i često pozivaju na povratak ruralnom načinu života koji bi bio posvećen Bogu. U pokretima koji odbacuju društveno okruženje razvijena je jasna koncepcija Boga, koji je u izvesnoj meri personalizovan ali ipak drugačiji od ljudi, kao i čitav set moralnih obaveza koje on postavlja. Za razliku od potrage za sopstvenim interesom, ovakve grupacije zahtevaju posvećenost guruu ili proroku i zajednici koja ga sledi. Anticipiraju radikalnu promenu sveta, najčešće kroz apokaliptične predstave o njegovom manje-više skorom kraju ili kroz njihovo vođstvo, a veoma često imaju i političke aspiracije. Angažman u pokretima ovog tipa praktično predstavlja puno radno vreme, podrazumeva prozelitizam, kao i zarađivanje novca putem prosjačenja, prodaje na ulici ili vođenja sopstvene ekonomije - poljoprivrede, izdavaštva itd. Za članstvo pokreta koji odbacuju društveno okruženje uobičajena je predaja svoje imovine pri stupanju u pokret, retko i poslovi u okviru društva ali kroz ograničene i svedene kontakte. Načini privlačenja novog članstva, kao i pribavljanja novca su različiti, često i kroz pružanje seksualnih usluga ili promovisanja slobodne ljubavi. Ove pokrete karakteriše komunalni život, koji je često čvrsto organizovan i kontrolisan, naročito ako uključuje i asketizam. Uglavnom je uslovljen sakupljanjem novca i širenjem učenja. Komunalni život podrazumeva i visok nivo afekcije, pa se članovi pokreta često međusobno ljube, grle, drže za ruke, podržavaju jedni druge, ponekad dele partnere, a nekad su im oni i određeni - sve u cilju podređivanja jedinke grupnom identitetu koji je personifikovan u lideru. Članovi maksimalno podređuju svoje lične interese i volju grupnoj solidarnosti, uzimaju novi identitet kroz nova učenja i uloge a ponekad i nova imena. Zajednički identitet se ogleda i u spoljašnjem izgledu - specifičnim načinima oblačenja, oblikovanja frizura, itd. U pokretu se smatraju braćama i sestrama, na vođu se često referira kao na oca. Kako Volis ističe, najpoznatiji primeri u okviru ove grupe pokreta bili bi Unifikaciona crkva, Hare Krišna, Božja deca, Hram naroda, Menson porodica itd.

Druga grupa pokreta, prema Volisovom mišljenju, predstavlja ujedno i drugi kraj zamišljenog spektra. Pokreti koji prihvataju svet često nemaju mno-

Tipologije religijskih organizacija

ge osobine koje bi ih po tradicionalnim shvatanjima svrstavale u religiju. Ovakvi pokreti mogu da nemaju crkvu, zajednički ritual, predmet obožavanja, ne moraju da imaju razvijenu teologiju ili čak i etiku. Manje im je bitno društveno uređenje, smatraju ga uglavnom dobrim, veruju da nudi prilike za uspeh - sa aspektima koje treba iskoristiti u životu. U okviru pokreta koji prihvataju društveno okruženje veruje se da čovečanstvo u sebi nosi brojne potencijale koje je samo par osoba naučilo da koristi u potpunosti, i to kroz napore tehnike i strogu disciplinu. Ovi pokreti najčešće tvrde da poseduju mogućnosti da osposobe ljude da oslobode svoj psihički, fizički i duhovni potencijal, bez potrebe da se pritom povuku iz sveta. Putem razvoja pojedinca nude kontakt sa često depersonalizovanim višim principom (zakonom, inteligencijom, silom). Pokreti ovog tipa imaju individualni pristup i koncept božanskog, dok često nude i pristup natprirodnom, magijskim i duhovnim silama. U njima često nema posebne doktrine i ne insistira se na nekom posebnom verovanju, međutim, mogu biti i dobro organizovani (Ničiren Šošu, na primer). Oni koji pristupaju pokretima ovog tipa, ne čine to da bi pobjegli od pokvarenog sveta, već da bi unapredili svoje mogućnosti kako bi iz njega izvukli maksimalan benefit. Članovi ne gledaju na društvo kao na izvor svih problema - ako problemi postoje, oni su u pojedincima i treba ih menjati. Društvena promena se zasniva na promeni dovoljnog broja pojedinaca. Pokreti koji prihvataju društveno okruženje često imaju aktivnosti koje su vezane za svetski mir, ekološku svest, borbu protiv gladi i mnoge druge humanitarne i edukativne aspekte, ali takođe imaju i političke ambicije. U ovakvim pokretima naglašava se sadašnji trenutak, nudi se automatsko poboljšanje uslova i aspekata života. Tri dominantne teme u okviru pokreta su ljudski potencijal, oslobođenje i borba sa usamljenošću u modernom društvu. Za njih je karakteristična tržišna koncepcija - učenja se često menjaju i nastaju nova u skladu sa procenama o potražnji. Kao relevantne primere za ovu vrstu pokreta Volis navodi - Silva metod, Transcendentalnu meditaciju, EST, Soka Gakai, Sajentologiju, kao i razne pokrete za ljudski potencijal.

Treći Volisov tip - pokreti koji se prilagođavaju društvenom okruženju, obuhvata grupacije koje nisu u potpunosti protiv društva ali nisu ni zadovoljne njime. Njihov protest je uperen pre protiv religioznosti za koju veruju da je postala samo prazna forma. Njihovo članstvo čine uglavnom već posvećeni vernici koji traže snažniju participaciju i lični iskustveni doživljaj svetog, kao i potvrdu natprirodnog - kod hrišćanskih pokreta, na primer, pre svega prisustvo Svetog Duha. Ovi pokreti veruju da svet može da se promeni samo kroz lično duhovno poboljšanje - što je i njihov osnovni cilj. Ali iako su okrenuti produhovljenju pojedinca, rituali i obožavanja koji se u ovim pokretima praktikuju su kolektivni i intenzivni (glosolalija, na primer). Pored ovih ritualnih praksi, članovi često nastavljaju još aktivnije da posećuju i tradicionalne skupove. Među pokretima koji se prilagođavaju društvenom okruženju postoje

pokreti koji su bliski onima koji odbacuju svet, pošto smatraju da je on ogre-
zao u greh, materijalizam, da je ekološki neodgovoran – ali se ne povleče iz
sveta, već nastoje da ga promene, pri tom nastavljajući da žive svoje svako-
dnevne živote i obavljaju svakodnevne poslove. Kao najbolje primere ovih
pokreta Volis navodi Neo-pentekostalizam ili Harizmatski obnoviteljski po-
kret, Subud, Udruženje Eterijus.

Zasigurno među najpoznatijim a verovatno i jedna od najuspešnijih klasi-
fikacija verskih sekti do sada jeste tipologija ovih grupacija koju je predložio
Brajan Vilson.

Vilson je kao kriterijum klasifikovanja razmatrao vrstu reakcije na svet ko-
ju sekta usvaja. Pod "reakcijom na svet" Vilson je podrazumevao ključne
aspekte verskog okupljanja kao što su učenje, praksa, način života i organiza-
cija. Nakon što je u jednom prethodnom radu, imajući u vidu hrišćanski kon-
tekst, podelio verske sekte u četiri grupe - konverzionističke, adventističke, in-
troverzionističke i gnostičke (Wilson, 1959), Vilson je svoju konačnu i razra-
đenu tipologiju predstavio u studiji *Religious Sects* iz 1970. godine (Wilson,
1970). Naime, Vilson je religijske sekte podelio u sledećih sedam kategorija:

Preobratiteljske sekte – ove organizacije ističu značaj preobraćenja i evan-
gelizma. Od ključnog značaja je prihvatanje ideologije sekte posredstvom reli-
gijskog buđenja. Cilj kojim organizacije ovog tipa teže su promena u srcu i
stvaranje boljeg sveta. Potencijalni članovi moraju da prođu kroz ritual pristu-
panja, koji predstavlja značajan korak ka spasenju. Primeri za ove grupacije
su, pored ostalih, Vojska spasa i Pentekostalni pokreti.

Revolucionarni ili adventistički pokreti – organizacije koje pripadaju ovoj
grupaciji najavljuju i očekuju skorou promenu ili propast sveta i postojećeg
društvenog poretka. U njihovom učenju, kao ključni događaj koji će dovesti
do promene i kraja sveta kakvim ga poznajemo, jeste drugi Hristov dolazak.
Ovakav sled događaja, koji u pojedinim verzijama predviđa i uskrsenje svih
svetih, doneće spasenje ali samo onima koji su moralno čisti i koji sukroz pri-
padništvo pokretu i njegovo učenje saznali istinu. U organizacijama ovog tipa
često se nailazi na izrazito neprijateljstvo prema zvaničnoj crkvi, za koju se
tvrđi da je izdala pravu veru. Klasični primeri su Adventisti sedmog dana ili
Jehovini svedoci.

Introverzionističke sekte – kod pokreta iz ove grupe, u centru pažnje je za-
jednica vernika koja pre svega ostalog pruža mogućnost spasenja. Ovakve za-
jednice se obično izdvajaju iz društva, naglašavaju značaj povlačenja iz sveta
ili svode kontakte svojih pripadnika sa njim na minimum. Uglavnom nemaju
profesionalno sveštenstvo a često ni duhovnog vođu. Brojne zajednice ovog

Tipologije religijskih organizacija

tipa su svoje komune formirale u novonaseljenim predelima Amerike. Najpoznatiji primeri su Huteriti i Amiši.

Manipulatorske ili Gnostičke sekte – kod ovih grupacija značajno mesto u učenjima zauzima pojam unutrašnje spoznaje, koja je mističnog karaktera i za koju se veruje da omogućava članovima da dostignu svoje ciljeve, često ne samo duhovne prirode. Ovi pokreti veruju da prosvetljenje dolazi postepeno kroz proces učenja koji je često dugotrajan. Članstvo u njima je obično privremeno i prolazno, te se često i ne može govoriti o posebnoj zajednici. Praktikuju se sastanci članova koji dele verska ubedenja i često se veći značaj pridaje širenju literature nego evangelizmu. Odgovarajući primeri bi bili Hrišćanska nauka i Sagentologija.

Taumaturgijske sekte – organizacije ovog tipa zasnivaju se na verovanju u sposobnost činjenja čuda, koja mogu da budu usmerena ka lečenju bolesti ili rešavanju životnih problema, na primer. Ovi pokreti nastaju najčešće oko ličnosti za koje se smatra da su medijumi, vračevi, magovi ili iscelitelji. U njima se članstvo formira, praktično, od klijenata ovih nadahnutih pojedinaca, koji im najčešće ostaju verni dugi niz godina. Jedan od najpoznatijih primera sekti koje bi pripadale ovom tipu jeste Spiritualizam.

Reformističke sekte – prema Vilsonovom mišljenju ove grupacije su posvećene činjenju dobrih dela i pokušajima rešavanja ili ublažavanja problema u društvu. U učenjima ovih sekti ističe se značaj savesti. Obično nastaju iz sekti i pokreta nekog drugog tipa, kroz svojevrsnu evoluciju. Poznat primer su Kvekeri.

Utopističke sekte – ovi pokreti smatraju da predstavljaju model društvenih promena ili obnove. U tom smislu, često osnivaju naselja ili zajednice komunističkog tipa i usmerenja. Nastoje da predvode ka novom svetskom poretku koji će biti ustrojen na osnovu religijskih i moralnih vrednosti. Za razliku od introverzionističkih pokreta, ne povlače se iz sveta niti se, za razliku od revolucionarnih, trude da dovedu do propasti sveta – ove zajednice se trude da postanu uzor za svet. Primer je Onejidska zajednica.

Jedan od interesantnijih pokušaja klasifikovanja religija i alternativnih religija, doduše na severnoameričkom materijalu, predstavlja podela ovih grupacija na familije ili porodice od strane Gordona Meltona. U studiji *The Cult Experience* objavljenoj 1982. godine u saradnji sa Robertom Murom, Melton formira porodice dominantnih američkih religija (crkava) i alternativnih religija na osnovu činjenice da ove dele zajednički skup verovanja, istoriju i određene prakse (Melton and Moore, 1982). Melton smatra da se, po ovom osnovu, u

vreme nastanka studije postojećih između 800 i 900 američkih crkava može podeliti u nekoliko značajnijih porodica koje su poznate kao Prezbitarijanske, Reformisane, Metodističke, Baptističke, Katoličke, Adventističke ili Luteranske. Za klasifikaciju alternativnih religija koje ne dele dominantno zapadno hrišćansko nasleđe, Melton predlaže sledećih osam porodica:

Porodica Svetaca poslednjih dana, poznatija pod nazivom Mormoni, koja je nastala na osnovu dela Džozefa Smita, koji je tvrdio da je primio otkrovenje koje je ovekovečeno, pre svega, u Knjizi Mormona. Mormonskih grupacija ima oko dvadeset.

Komunalna ili Zajednička porodica, koju, kako i sam naziv govori, čine grupacije koje karakteriše život u komuni. Melton smatra da je u SAD oko četrdeset grupacija prihvatilo komunalni način života. Mnoge religije su u svojim počecima bile organizovane kao komune, dovoljan primer je i samo hrišćanstvo, ali često se dešava da komune koje dožive drugu generaciju vernika napuste ovakav način života. Dobri primeri za ovakav način organizacije su Oneidska zajednica i Crkva Armagedona.

Metafizička porodica, razvijena je iz učenja Finiasa Kvimbija, odnosno pokreta Nova misao iz XIX veka. Pripadnici ove grupacije negiraju realnost zla i kao svoju misiju ističu ovaladanje zdravljem, blagostanjem i srećom. Melton smatra da postoji oko 35 ovakvih grupa i kao relevantan primer navodi Hrišćansku nauku.

Psiho-spiritualistička porodica formirana je oko redovnih manifestacija različitih "psihičkih" aktivnosti, od kojih je najznačajnija uspostavljanje kontakta sa spiritualnim svetom uz pomoć medijuma. Interesuju se za parapsihologiju i trude se da dokažu realnost postojanja paralelnog univerzuma. U ovu grupu spadaju različite organizacije – od Spiritualizma i Teozofije, do Nju Ejdž i pojedinih NLO pokreta.

Porodica drevne mudrosti okuplja pokrete koji svojim članovima prenose učenje za koje tvrde da potiče iz drevnih izvora, pre svega Egipta i Atlantide. Mudrost nije dostupna širokim masama već samo odabranim učenicima. U ovu porodicu se ubrajaju brojne okultene i Nju Ejdž grupacije.

Magijska porodica sastoji se od grupacija koje praktikuju magiju, odnosno pokušavaju da snagom sopstvene volje upravljaju okultnim kosmičkim silama zarad ispunjenja svojih ciljeva. Melton smatra da u ovu porodicu spada između 30 i 40 hiljada veštica i neo-pagana, a od pokreta su najpoznatiji Hermetički red Zlatna zora, Ordo Templi Orientis i neke satanističke grupacije.

Tipologije religijskih organizacija

Istočnu porodicu čine alternativne religije koje svoja učenja crpu iz religijskih ideja poreklom sa Istoka – hinduizma i budizma pe svega, ali i brojnih drugih tradicija iz Indije, Japana, Kine i jugoistočne Azije. Gotovo sve ovakve religije osnovane su u SAD od strane pojedinaca koji su u ulozi gurua okupili svoje sledbenike i predstavljaju duhovni autoritet. Članovi kroz praktikovanje različitih i brojnih tehnika i disciplina napreduju ka prosvetljenju i ostvarenju duhovnih ciljeva. Primeri su brojni a među poznatijima su Međunarodno društvo za svesnost Krišne (Hare Krišna) i Transcendentalna meditacija.

I na kraju, *Srednjoistočna porodica* predstavlja pokrete koji su inspirisani religijskim tradicijama poniklim na Srednjem Istoku, pre svega judaizmom i islamom a mnogi od njih su u svojoj osnovi mistični kao Hasidizam ili Sufizam, na primer. Pored pomenutih, poznati su i Narod Islama ili Meher Baba pokret.

Naravno kako je broj religijskih skupina na teritoriji SAD rastao, Melton je svoju klasifikaciju prilagođavao novonastaloj situaciji. U prvom izdanju *Meltonove enciklopedije američkih religija* iz 1979. godine, u kojoj je Melton praktično primenio podelu religijskih grupa na porodice, obrađeno je i predstavljeno 1200 religijskih organizacija. U poslednjem izdanju, broj predstavljenih religijskih organizacija je porastao na 2300. Tako, u za sada najsvježijem - osmom izdanju *Meltonove enciklopedije američkih religija* koje je objavljeno 2009. godine, Melton navodi devetnaest porodica od kojih pojedine imaju po nekoliko podgrupa, što ukupno daje čak dvadeset četiri religijske porodice ali i dve kategorije koje se ne uklapaju u ponuđenu tipologiju/strukturu – neklasifikovane hrišćanske crkve i neklasifikovane religijske grupe (Melton, 2009).

Poslednjih godina, svedoci smo brojnih pokušaja enciklopedijskih prikazivanja religijskih koncepata. I kao što je Gordon Melton svoju prvobitnu tipologiju proširio prilagođavajući je materijalu koji je trebalo što preglednije predstaviti u Enciklopediji američkih religija, s vremena na vreme se pojave izdanja koja, u pokušaju da određenim sledom i jasnom strukturom predstave što je moguće kompletniji prikaz postojećih religijskih organizacija, u stvari promovišu prilično upotrebljive tipologije. Dobar primer za ovakve klasifikacije religijskih organizacija je *Enciklopedija novih religija* (Partridž, 2005) i način na koji je urednik, Kristofer Partridž, organizovao predstavljeni materijal.

Naime, Partridž je religijske skupine koje su predmet njegove enciklopedije podelio prema osnovnim religijskim tradicijama ili ideologijama u kojima se mogu prepoznati njihovi koreni. Pošto je najveći broj novih i alternativnih religija izrazito eklektičke prirode, Partridž je pokušao da utvrdi najznačajnije ideje koje su oblikovale njihova učenja i prakse ili da prati religijsku tradiciju

iz koje je ponikao njihov osnivač. S druge strane, ovi religijski koncepti nisu predstavljeni u uobičajenom abecednom nizu, već po hronologiji njihovog nastanka.

Na taj način, Partridž je nove i alternativne religije podelio u devet grupa:

Novе religije, sekte i alternativni duhovni pokreti s korenima iz hrišćanstva, s korenima iz judaizma, s korenima iz islama, s korenima iz zoroastriзма, s korenima iz indijskih religija, s korenima iz istočne Azije, s korenima iz domorodačkih i paganskih tradicija, s korenima iz zapadnog ezoterizma i nju ejdž tradicija, te nove religije, sekte i alternativne duhovne pokrete s korenima u modernoj zapadnoj kulturi.

Naravno, i samo opredeljivanje autora da religijske koncepte kojima se bavi tretira kao nove religije, sekte i alternativne duhovne pokrete, predstavlja svojevrsnu tipologiju, što može da predstavlja dodatni problem u razumevanju kategorija, ali to je činjenica koja prati bavljenje različitim religijskim organizacijama od samih početaka.

U prethodnom tekstu predstavljen je samo deo razmatranja tipova i karaktera različitih verskih organizacija. Istraživanja posvećena ovom fenomenu, sprovedena od strane autora najrazličitijih profila, motivacije i pristupa, kao i polemike koje su ona izazvala, zahtevale bi posebnu veliku studiju. Ova izjava naročito dobija smisao kada se ima u vidu koliko se pitanja kao što su - način nastajanja verske organizacije, specifičnost učenja i religijske prakse, način organizacije, finansiranja, karakter lidera, vrsta članstva, razvoj organizacije, promene u organizacionoj strukturi i sastavu članstva, odnos prema okruženju, prozelitizam, socijalizacija novih generacija članova, istupanje iz zajednice ili nestanak organizacije – otvara pri svakom pokušaju klasifikacije i kategorizacije religijskih grupacija.

Kao što se moglo videti, pokušaji tipologizacije su se kretali u određenom pravcu koji su diktirale stalne promene i usložnjavanja okolnosti u vezi sa predmetom istraživanja ali i interesovanja naučne zajednice i zainteresovane javnosti. Čitavom fenomenu se pristupilo sa najopštijeg stanovišta - u pokušaju da se odrede i razvrstaju osnovni tipovi verskih organizacija, vremenom se posebno interesovanje prebacilo na podgrupe sekti i kultova i pokušaje njihove klasifikacije, da bi poslednjih decenija najveći izazov postao klasifikacija novih i alternativnih religijskih pokreta. Pored toga, sve vreme su paralelno egzistirali i gigantski projekti koji plediraju na klasifikaciju postojećih religijskih konceptata uopšte, kao što je pomenuta Meltonova enciklopedija američkih religija, na primer.

Naravno, sasvim je jednostavno primetiti da prethodno predstavljene tipologije imaju izvesnih nedostataka. Ovi nedostaci su uočeni nedugo nakon njihovih promocija i same tipologije već su više puta kritikovane, komentarisane i usaglašavane.

Tipologije religijskih organizacija

Tako je, na primer, više puta ukazano da Vilsonova tipologija ne prepoznaje pojedine religijske zajednice pošto se ne uklapaju ni u jednu od ponuđenih kategorija. Još veći problem predstavlja činjenica da se veliki broj religijskih zajednica na osnovu ponuđenih kriterijuma može svrstati u nekoliko kategorija istovremeno. Ista kritika važi i za Volisovu tipologiju, kao i činjenica da slovi za preopširnu, da ne ostavlja prostor za fine razlike u učenjima i praksama, dok je za Meltonovu podelu na osam porodica očigledno da, pored preklapanja kategorija kao i u slučaju Vilsonove i Volisove klasifikacije, daje previše značaja porodici svetaca poslednjih dana kao i da nedostaju kategorije za brojne nove afričke ili japanske religijske pokrete (Ibid.: 22-23). Imajući u vidu da je Melton radio, pre svega, na američkom materijalu, razlozi za ove propuste postaju jasniji ali nam to razumevanje ne rešava problem uklapanja religijskih pokreta i potrebe za većom primenljivošću tipologije.

U pokušajima klasifikovanja religijskih zajednica, kako se iz dosadašnjih pokušaja pokazalo, dolazimo, u stvari, do specifičnog "začaranog kruga". Naime, što je ponuđena tipologija specifikovanija i razrađenija, samim tim i potencijalno operativnija – veći je broj propusta i problema koji se otvaraju, grupacija koje se opiru ukalupljivanju u kategorije te se često "prelivaju" iz jedne u drugu ili više njih istovremeno. S druge strane, opštije tipologije koje nude klasifikacije gotovo bez "ostatka" i dvosmislenosti u tumačenju, najčešće su neoperativne i prilično neupotrebljive. Na primer, ako zanemarimo terminološke probleme kojima je opterećena, Robertsonova ideja o četiri kategorije, dobijene na osnovu samo dve grupe kriterijuma, naizgled ne ostavlja previše mesta (mada ne i u potpunosti) o polemikama u vezi sa pravilnim razvrstavanjem religijskih zajednica. Ali ono što se u slučaju ove tipologije postavlja kao pitanje jeste – koja je njena svrha? Dobijamo li bilo šta u analitičkom smislu time što ćemo religijsku zajednicu prepoznati kao crkvu, denominaciju, institucionalizovanu sektu ili sektu?

Činjenica da se religijsko telo, odnosno, broj i vrste religijskih organizacija kojima se bavimo neprestano menja, čini pokušaje njihovih kategorizacija posebno teškim zadatkom i konstantno nameće pitanje ponovnog promišljanja i revizija postojećih obrazaca.

S druge strane, iznalaženje jedinstvenog kriterijuma po kojem bi se uspešno i upotrebljivo klasifikovale toliko raznolike grupacije i dalje deluje prilično nedostižno, gotovo nemoguće, tako da su svi dosadašnji pokušaji tipologija, u stvari, samo manje ili više uspešni da se približe opciji sa najmanje "greška" i najmanjom potrebom za dodatnim pojašnjenjima ili posebnim kategorijama koje se ne uklapaju u opštu šemu.

Naravno, sama činjenica da pored tipologija ni osnovni koncepti kojima se bavimo nisu u potpunosti utemeljeni i da ne postoje opšteprihvaćeni termini, dodatno komplikuje položaj autora i istraživača - čitalaca još više, no o tome smo više govorili na drugom mestu (Sinani, 2009). I ja sam sam u ovom tek-

stu, referirajući na najopštije kategorije, koristio sintagme - verske zajednice, religijske organizacije, religijske grupacije i religijski koncepti. Jedinstven pogled ne postoji i gotovo svaka generalizacija u bavljenju religijama i religijskim konceptima je problematična. No, to ni u kom slučaju ne treba da obeshrabri naučne radnike u pristupanju ovim problemima, šta više, retke su discipline u kojima se gotovo svaki dan dešava nešto novo... Nije li to odličan motiv za novi pokušaj?

Literatura:

- Becker**, H. 1932. *Systematic Sociology*, New York: Wiley.
- Melton**, J. G. 2009. *Melton's Encyclopedia of American Religions*, eight edition, Gale, Cengage Learning.
- Melton**, J. G. and Moore, R. L. 1982. *The Cult Experience. Responding to the New Religious Pluralism*, New York: The Pilgrim Press.
- Niebuhr**, H. R. 1957. *The Social Sources of Denominationalism*, New York: World Publishing.
- Partridž** K. ur. 2005. *Enciklopedija novih religija*, , Zagreb, Naklada Ljevak.
- Robertson**, R. 1970. *The Sociological Interpretation of Religion*, New York: Schocken.
- Sinani**, D. 2009. Možda si ti ona prava? Nove religije i alternativni religijski koncepti, *Etnoantropološki problemi* (N.S.), god. 4, sv.1, Beograd, 163-182.
- Troeltsch**, E. 1931. *The Social Teachings of the Christian Churches*, London: Allen and Unwin.
- Wallis**, R. 1975. Scientology, *Sociology* 9, 89-100.
- Wallis**, R. 1984. *The Elementary Forms of the New Religious Life*, London: Routledge.
- Weber**, M. 1965. *The Sociology of Religion*, London: Methuen.
- Weber**, M. 1973. On Church, Sect, and Mysticism, *Sociological Analysis* 34, 140-149.
- Wilson**, B. R. 1959. An Analysis of Sect Development, *American Sociological Review*, vol. 24, no. 1, 3-15.
- Wilson**, B. R. 1970. *Religious Sects*, London: Weidenfeld and Nicolson.
- Yinger**, J. M. 1946. *Religion and the Struggle for Power*, Durham, N.C: Duke University Press.

Primljeno: 27.08.2010.

Prihvaćeno: 10.10.2010.

Danijel Sinani

TYPOLOGIES OF RELIGIOUS ORGANIZATIONS

This paper will present a short overview of the most important classifications of religious organizations – the beginnings in dealing with such issues will be showcased through works of Weber and Troeltsch, as well as later developments and amendments to basic concepts by various authors. Typologies set forth by Roy Wallis, Bryan Wilson, Gordon Melton and Christopher Partridge will be presented – positive characteristics, but also shortcomings of these typologies will be discussed, as well as possibilities and outreach of classifying religious concepts in general.

Key words: religious concepts, religious communities, typology, criteria for classification.